

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43
Nisan 2016 April 2016
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

AYDINLANMA EPİSTEMOLOJİSİNİN OLUŞUMU FORMATION OF THE ENLIGHTENMENT EPISTEMOLOGY

Yakup KAHRAMAN*

Öz

Descartes'ın öncülüğünü yaptığı 17. yüzyıl rasyonel epistemolojisi akılda bulunan ilkeler yardımıyla varlığa ait bütün hakikatin ortaya konulabileceği varsayımından hareket etmekte idi. Bu yapı varlığa gitmeden soyutlamalar yaparak epistemolojisini kurguladığı için 18. yüzyıl düşünürleri tarafından eleştirilmiştir. 18. yüzyıl düşünürleri bu tutumun karşısında olgusal olandan yola çıkarak epistemoloji oluşturmaya çalışmışlardır. Bu düşünürler olgusallıkla sınırlı bir epistemoloji ile bilginin sınırı ve kaynağının ne olduğunu sorgulamışlar, kesin ve evrensel bilginin olabilmesi için nasıl bir teorik zemin olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmamızda dönemin önemli düşünürleri olan John Locke, David Hume ve Immanuel Kant örnekleri üzerinden fenomenen bilince doğru bilgi edinme kurgusu incelenerek 17. yüzyıl epistemolojisi ile benzer ve farklı yönleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rasyonel Epistemoloji, Metafizik, Deneyim, Olgusallık, Evrensellik.

Abstract

Seventeenth century rational epistemology led by Descartes is based on an assumption that the whole truth related to the existence can be revealed by means of principles in mind. That structure was criticized by 18th century philosophers as it built its epistemology by making an abstraction before getting existence. 18th century philosophers tried to create an epistemology on the basis of factual being against that manner. Those philosophers questioned what the source and limit of knowledge is by limited epistemology and they concentrated on the question of how a theoretical ground should be in order to create a precise and universal knowledge. In this study, by examining knowledge acquisition from phenomenon to consciousness through significant philosophers of era such as John Locke, David Hume and Immanuel Kant, we have tried to show similar and different aspects with 17th epistemology.

Keywords: Rational Epistemology, Metaphysics, Experience, Factuality, Universality.

Giriş

Rönesans'tan sonra Avrupa'da sosyo-kültürel değişim ile birlikte felsefi düşüncenin ilgi alanında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Teolojik merkezli yorumlama faaliyeti etkisini yitirmiş, gelişen doğa biliminin elde ettiği başarılarından dolayı felsefi düşüncede bu merkezde kendini konumlandırmaya başlamıştır. Bu konumlandırma hem alan hem de içeriksel olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda birlikli bir yapıyla dış dünyadaki gerçekliğin nasıl anlaşılması gerektiği üzerine yoğunlaşmış ve Descartes'ın önemli rolünün olduğu modern epistemolojik yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre dış dünyadaki bütün gerçekliğin özü, bu gerçekliğe gitmeden akıl yoluyla bilinebilmektedir. Buna göre zihnimize doğuştan basılmış olan ideler doğru bir yöntem ile işletilirse bütün hakikati bulabiliriz. Bu epistemolojik yaklaşımda duyular ise bilgi edinmenin ne kaynağı ne de aracı konumundadır.

Evrensel bilgiyi yakalamanın temel ölçütünün evrensel ilkelere göre işleyen akıl olduğunu düşünen Descartes, insanların bilimlerini duyular üzerine kurmaması gerektiğini, bunun sebebinin duyularımızın bizi sık sık aldatması olduğunu belirtmektedir. Böylece o, kuşku sonucunda temel bir ilkeyi ortaya koymaktadır. Ona göre bilim adamları bilimlerini duyulur şeylerin ötesinde bir şeye dayamanın imkânsız olduğunu düşünerek binalarını kum üzerine kurmuşlar, kaya ile kili bulmak için daha derine inmemişlerdir. O halde duyular ve tecrübenin yerine Descartes kişinin ancak kendisinden şüphe edemeyeceği için kendi bilincinden yola çıkması gerektiğini belirtir. İşte onun tasvir ettiği bu yaklaşım ilk ilkesidir (Descartes, 1966: 145).

Görüldüğü gibi Descartes tıpkı Platon gibi doğru bilgiye ulaşmak için zihnin kendisini duyulardan kurtararak işe başlamaktadır. O, duyularımızın gerçekliğin doğasını bize veremeyeceğini düşünmektedir. Duyuların bizi nasıl yanıltabileceğine dair örneğini de balmumu üzerinden vermektedir. Buna göre balmumunun ateşe yaklaştırılmadan önceki ve sonraki hali arasında duyularımızın farklılaştığına değinen Descartes, balmumuna ait kalıcı bilginin ancak anlığımız ile bilinebileceğini söylemektedir. Ona göre cisimler duyularla ve imgeleme değil ancak anlıkta tam olarak bilinebiliyor ve görülüp dokunuldukları için değil, düşünceyle anlaşıldıkları veya kavrandıkları için tanınıyorlar. O halde zihinden daha kolay bilinecek hiçbir şey de yoktur (Descartes, 2007: 28-30).

*Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, kahraman-yakup@hotmail.com

a- Rasyonel Epistemolojiden Ampirik Epistemolojiye Dönüşüm

Descartes, aklın bilgi elde etme konusunda sınırsız yetkinliği olduğuna inanmaktadır. Onun epistemolojisini Aydınlanma epistemolojisi olarak nitelendireceğimiz 18. yüzyıl yaklaşımından ayıran da bu noktadır. Aydınlanma epistemolojisi ise ampirik- gerçek olan varlığı rasyonel bir form ile anlamamanın yetersiz olduğunu savunarak 17. yüzyılda oluşan modern epistemolojiye eleştiriler getirmiştir. Hatta Aydınlanma düşünürleri 17.yüzyıl filozoflarının rasyonalizmiyle 'metafizik' diyerek alay etmişlerdir (Gay, 1964: 270). Burada belirtmeliyiz ki Aydınlanma düşünürlerinin hemen hepsi de eleştirdikleri "metafiziğe düşme" tavrını kendileri de sergilemişlerdir. Peki, 18. yüzyılda şekillenen Aydınlanma epistemolojisi hangi yönleriyle 17. yüzyıl rasyonalizminden ayrılmıştır? Gerçekten her iki dönem epistemolojisi arasında keskin bir dönüşüm olmuş mudur? Özellikle Aydınlanma dönemindeki epistemoloji yaklaşımındaki değişimlerin pratik nedenleri var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

Peter A. Schouls'a göre Descartes'ın oluşturduğu felsefi yapı radikal epistemolojik bireyciliğin gelenek ve önyargının bağlarından özgürleşmesine, aklın bireyin epistemik otonomisinde temellenmesine yol açmıştır. Bu yaklaşımın geleneksel Hıristiyan dünya görüşündeki 'insan' algılayışını yıkması; her şeyden şüphe eden aklın özgürlüğü; doğa, insan ve toplumun yasalarını keşfederek bunlar üzerinde hâkimiyeti mümkün kılacak olan bilimin, rasyonel düşünme yönteminin evrensel uygulanmasının sonucu olarak düşünülmesi Aydınlanma düşünürlerini derinden etkilemiştir (Schouls, 1989: 20). Bu etki ile birlikte Aydınlanma düşünürleri, tıpkı Descartes, Spinoza, Leibniz gibi evrensel, genel geçer epistemolojik ilkelerin olabileceği ön kabulünü benimseyerek işe başlamışlardır. Fakat Aydınlanma düşünürlerinin en önemli eleştirisi bu epistemolojinin metafizikten kurtulamadığıdır. Bu düşünürlere göre 17. yüzyıl epistemolojisi soyutlamalar yoluyla evrensel ilkelere ulaşmayı denediği için başarısız olmuştur.

Aydınlanma düşünürleri önceki yüzyılın kapalı, kendine yeterli metafizik sistemlerine inançlarını kaybetmişler, bu özelliklerden ötürü belirli sabit aksiyomlar ve dedüksiyonlar ile sınırlandırılmış bir felsefe anlayışına tepki göstermişlerdir. Bundan dolayı 18. yüzyılda keşfedilebilen tabii ve ruhani tüm fenomenlerin temel biçimi ile felsefe, öncekinden daha fazla bir etkinlik haline getirilmeye çalışılmıştır (Zeitlin, 2002: 231). Bu etkinliğin epistemolojisi rasyonel metafiziğe mesafe alıp, bilginin akıl ve duyu birlikteliğine dayandırılmaya çalışılması ile oluşturulmuştur.

Irwing W. Zeitlin'e göre açıklamanın katı, sistematik türetim olduğu 17. yüzyıl düşünürlerinden farklı olarak filozoflar, açıklama ve anlayış ülkülerini çağdaş tabii bilimler modeli üzerinde inşa ettiler. Onlar öncelikle Descartes'a değil, metodu sadece dedüksiyon değil analiz de olan Newton'a döndüler. Newton, düzenin evrende içkin olduğuna ve onun sadece soyut ilkelerle değil, gözlem ve veri derleme ile de keşfedileceğine inanır. Bu, 18. yüzyıl düşüncesinin en belirgin metodolojisidir ve onu, 17. yüzyıl Avrupa filozoflarından ayıran bu vurgudur. Aydınlanma düşüncesinin yeni ve orijinal yanı, Newton fiziğinin metodolojik yapısının içten benimsemesi ve matematiksel ve fiziksel olandan başka alanlarda genelleştirilmesidir (Zeitlin, 2002: 231-233). Diyebiliriz ki Newton'un bu etkisiyle birlikte 17. yüzyılda epistemolojinin temelinde bulunan matematik 18. yüzyılda önemini devam ettirir fakat artık düşünce için örnek değildir. 18. yüzyıl felsefesi deneysellik temelinde şekillenen kuramlar ile epistemolojisini oluşturmuştur. Fakat bizim burada göstereceğimiz gibi her iki yüzyıl düşüncesi evrensel ve nesnel düşüncenin peşindedir. Bir önceki yüzyılda bu matematik bilimler eşliğinde aranırken Newton etkisi Aydınlanma düşüncesinde bu arayışı olgusal olandan harekete yöneltmiştir.

Rönesans'ın matematiğe olan eğilim ve tutkusu, Rönesans biliminin matematiksel boyutu, akılcı ilkelere, zorunlu önermelere, nihayet doğuştan düşüncelere bağlıydı. Bu yaklaşım Descartes ve Leibniz felsefelerinde çok belirgin hale gelmişti. İşte, Aydınlanmayla, insan zihnini açıklamak amacıyla doğanın kuruluşu ya da onun fizik gerçekliklerinden zihnin yapısına, mahiyetine dönüş yapıldı. Zihnin içeriğine ilişkin deneysimsel bir açıklamanın imkânı ortaya konuldu. Bilginin, salt matematiksel unsurlarından çok duyumsal bileşenleri üzerinde yoğunlaşıldı (Cevizci, 2011: 569-570). Bu bağlamda bilgiyi akıl ile birlikte duyumsal temeller üzerine inşa etme girişiminin en önemli düşünürü 17. yüzyılda John Locke'tur.¹

Descartes, matematiğe dayalı doğru yöntem kullanıldığında insan aklının çözemeyeceği hiçbir problem, ulaşamayacağı hiçbir hakikatin olamayacağına inanır. İşte bu, Locke'un kritik soruşturmaya soktuğu yaklaşımdır. Locke'un bilgi teorisinin çıkış noktası bilginin kaynağı ve edinme yollarının ne olduğudur. O, kavrayışımızın kapsamı ile ilgili yapılacak araştırmanın sonucunda varılacak sınır ile birlikte insanın zihnini kendi kavrayışını aşan şeylere karıştırmaktan uzak tutarak, onu sıfır noktasına vardığında durdurmak için yararlı olacağını düşünmektedir (Locke, 1996: 61). Locke burada bilgimizin ve de anlamamanın sınırları olduğunu ima etmekte, bunun ötesine gidilmemesini istemektedir. Bilgimizin sınırını gösterebilmek için Locke nasıl bir teorik zemin inşa etmiştir? Bu sınırlamanın temel amacı nedir?

¹John Locke 17. yüzyıl filozofu olmakla birlikte epistemolojiyi ele alış tarzının kendisinden önceki rasyonalistlerden farklı olması ve 18. yüzyıl filozoflarını etkilemesinden dolayı Aydınlanma düşüncesi paradigması içinde değerlendirilir.

Solmaz Zelyut'un da dediği gibi Locke'un esas ilgisi, doğuştan idelerin temelsizliğini göstermektir. Bu ilgiyi motive eden amaç ise önyargıyı, kanıyı, sanıyı bilgiden ayırmak ve nelerin bilgisine sahip olabileceğimizi bilginin kaynaklarından hareketle göstermektir (Zelyut, 2003: 46). Locke, bilginin oluşum sürecinde akli etkin düzenleyici olarak düşünmüş olmakla birliktebilginin kaynağını duyuşsal temele oturarak doğru bilgiyi olgusal zeminden hareketle bulabileceğimizi göstermeye çalışmıştır. Böylece kesin, evrensel, genel-geçer bilginin elde edilebileceğini düşünmüştür.

Tıpkı 17. yüzyıl düşünürlerinin temel motivasyonu olan evrensel, kesin bilgiyi elde etme endişesi taşıyan Locke, bilgimizin sınırını duyumlarla ilişkili olarak açıklamakta, algılamanın bilginin giriş kapısı olduğunu, insanın ne kadar çok algılasa o kadar bilgi sahibi olabileceğini söylemektedir (Locke, 1996: 115). Locke'a göre zihnin hiçbir zaman algılamamış olduğu bir ide² zihinde hiçbir zaman bulunmaz. Ona göre "Zihindeki her ide ya edimsel algıdır, ya da eskiden edimsel bir algı olmuştur da belleğin onu yeniden edimsel bir algı yapabileceği biçimde zihinde bulunur. Dolayısıyla doğuştan bir takım ilkeler olduğu fikri doğru değildir. İnsanların birçok evrensel doğrulara nasıl ulaştıklarını incelersek, bunların bilince inceleme yoluyla girdiği ve doğanın bize verdiği yetilerin uygulanması yoluyla öğrenildiği anlaşılır" (Locke, 1996: 82-83).

Demek oluyor ki doğuştan zihnimiz birtakım bilgilerle donatılmış değildir. Peki, bu aklın fonksiyonsuz bırakılması anlamına mı gelir? Locke'un epistemolojisinde bu bağlamda Rasyonalizmin izlerini görmek mümkündür. Yani her ne kadar bilgimizin kaynağı dış dünyadan gelen duyumlar ise de bu duyumları işleyen akıldır. Locke'a göre, bütün teorik ilimlerin ve tüm akıl yürütmelerimizin malzemesini duyumlar temin eder. Akli bilginin dayandığı temeller duyu tecrübelerinin sağladığı verilerdir, dolayısıyla akıl duyumlarla işbirliği içinde çalışır (Locke, 1999: 43).

Bilgimizin tümünün temelinde deney olduğunu ve zihnin bütün gereçlerinin deneyden türetildiğini düşünen Locke'a göre deney yoluyla zihnimizde oluşan idelerin kaynaklarından biri duyum nesnelere dir. Buna göre duyumlarımız duyumlar tikel nesnelere yönelirler ve bu nesnelere algılarını zihne iletirler. Böylece Locke idelerimizin önemli bölümünü "duyum"un oluşturduğunu savunur. İdeleri oluşturan diğer kaynak ise zihnimizin işlemleri yani Locke'un adlandırmasıyla "düşünüm" dür. Bu düşünüm algılama olmadan zihnin önceden algılama yoluyla edindiği ideler üzerinden olmaktadır. Locke, bu idelerin kaynağının herkesin kendisinde bulunduğuna inanır. Dışsal duyumlarla ilgili olmadığı için buna içsel duyu yani düşünüm demektedir. Bunun sağladığı ideleri zihin yalnızca kendi iç işlemleri üzerinde düşünerek edinmektedir. Locke bütün idelerimizin bu iki kaynaktan geldiğini söyler. Dışsal nesnelere, zihne, hepsi de kendilerinin bizde ürettiği değişik algılar olan duyum ideleri sağlar, zihin de anlığa kendi işlemlerinin idelerini sağlar. Ona göre dikkatli incelediğimizde göreceğiz ki bütün bilgilerimiz yalnızca bu iki süreç ile oluşmaktadır (Locke, 1996: 85). O halde insan ne zaman ideler edinmeye başladı diye bir soru sorulduğunda Locke'un buna vereceği cevap "ilk duyum edinildiğinde" dir. Duyum, bedeninin herhangi bir bölümünde üretilen bir izlenim ya da devimdir ve bilincimizde bir algı meydana getirir. Locke, bilincimizin algılama, anımsama, inceleme, akıl yürütmevb. işlemlerdeki ilk etkinliğini, dış nesnelere duyumlarımız üzerinde yaptığı izlenimlerle başladığını belirtir. Zihin duyum yoluyla edinilen ideler üzerindeki kendi işlemlerini düşünmeye başlar ve düşünüm ideleri oluşur (Locke, 1996: 93).

Görüldüğü gibi Locke, bilgiyi deneyden başlatır ama bilginin tam olarak ortaya çıkması için deney tek başına yeterli değildir. Locke felsefesinde bilginin en önemli unsurları deney, ide ve ideler arasındaki bağlantılardır. Dolayısıyla bilgi için deneyin yanı sıra ideleri oluşturmak ve ideler arasında bağlantı kurmak ve bu bağlantıları algılamak için de sezgi ve akıl gereklidir. Anladığımız kadarıyla akıl Locke'un epistemolojisinde ham maddeyi işleyen, işlenmiş malzemeler arasında kategorilendirmeler yapabilen yeteneğin adıdır.

Bilginin olanaklılığı konusunda birincil ve ikincil nitelikler ayırımı yapan Locke'a göre birincil nitelikler her türlü algıdan bağımsız, nesnenin bizzat kendinde taşıdığı niteliklerdir. Girilmezlik, uzam, biçim, devim, sayı gibi nitelikler birincildir. İkincil nitelikler ise nesnelere birincil nitelikleri yoluyla bizde değişik duyumlar meydana getirebilme gücüdür. Renk, koku, tat, ses ve dokunma gibi nitelikler de ikincildir. Locke bu ikincil niteliklerin bireyin içinde bulunduğu koşullara göre farklı algılanabileceğini belirtir. Birincil nitelikler ise değişmezdir (Locke, 1996: 105-111).

Nitelik ayırımından anlaşılacağı üzere Locke felsefesinde, bilginin oluşabilmesi için zihnin yapması gereken şey, doğrudan nesneye değil, doğrudan ideye yönelmektir. Bu nedenle de Locke, bilginin

² Locke epistemolojisinde "ide" bilgiyi oluşturan düşünme ediminin konusudur. İdenin kaynağı ise duyumlardır. Yani zihinde idenin belirebilmesi için duyumların zihine bir şeyler iletmesi(duyumlaması) gerekir. Ona göre insan ancak duyumla ilk ulaştığında ide edinmeye başlar. O, zihinde duyumlar bir şey iletmeden önce hiçbir ide belirmediğinden anlama yetisindeki idelerin duyumla eşzamanlı olduğunu belirtir. Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme s.79. Demek oluyor ki ide zihinden bağımsız bir gerçeklikle zihin ilişkisi sonucunda zihinde oluşur. Bunun yanı sıra duyum'un, duyu' dan farklı olduğu unutulmamalıdır. Buna göre duyu bize sadece duyumları iletir.

malzemesi ile bilginin kendisini ayırır. Locke, 'bir şeyin bilgisini' ilk ve asli bilgi formu olarak düşünmez. O, Aristoteles'in yaptığı gibi, 'bir şeyin bilgisini' 'bir şeyin neliğinin bilgisi' olarak düşünmüş ve bu yüzden bilgiyi, kişiler ve önermelerden ziyade kişiler ve nesnelere arasındaki ilişki olarak görmüştür (Rorty, 2006: 150). Metafizik unsurlardan kurtulabilmek için Locke, epistemolojik kurgusunu olgularla ilişkili bilincin doğru bilgiyi üretebileceği varsayımına göre oluşturmuştur. Fakat onun, olgudan alınan doğrudan izlenimler yerine bunların ideleri ile bilginin oluştuğunu belirtmesi dikkat çekicidir. O, sanki nesnel bilginin zeminini aklın işleyişi ile oluşan bilgi ile mümkün görmekte ve ampirizmin öncüsü nitelendirmesinin dışına çıkmaktadır.

Kanaatimizce Locke her ne kadar Descartes'ın epistemolojisine eleştiriler getirmiş olsa da evrensel, genel geçer bilginin kökeninin tıpkı Descartes'ta olduğu gibi zihinde şekillenebileceğini düşünmüştür. Yani bilginin elde edilmesini olmasa bile bilimsel, kesin bilginin oluşumunu değişmez, sabit kabul ettiği birincil niteliklerde aramaktadır. O halde bilimsel bilgi yalnızca bunun üzerine kurulur. Locke' un böyle bir izaha girmesinin temel sebebi yukarıda vurguladığımız gibi kesin bilgi arayışıdır. O, değişmeyen, sabit, evrensel bilginin değişebilen madde üzerinden oluşturulamayacağını varsayıp bu nesnelere idelerine yönelmektedir. Bu yaklaşımda kesin bilgi doğrudan nesne ile değil nesnenin idesi ile kurulmaktadır. Onun bu tavrı tıpkı Newton'un doğa bilimlerine ait kanunları bulduğuna inanıp doğanın işleyişini analitik bir çözümlenmeye tabi tutma çabasına benzemektedir. Locke' da zihnin işleyişine dair bilimsel kanunları bulduğuna, metafizik bilgiden arındırılmış bu sağlam işleyiş ile evrensel bilgiyi yakalayabileceğini düşünmüştür.

Paul Hazard'a göre Locke, zihnimizin kendi kudretinin sınırları ötesine erişmeye ve nesnelere sebeplerini öğrenmeye kalktığı anda bu araştırma gayretimizin ne kadar sınırlı bir görüş sahası bulduğunu bize göstereceğine inanmaktadır. O halde yapılması gereken şey zayıf olsa da yakalayabildiğimiz kesinliklere sıkıca sarılmaktır (Hazard, 1999: 259). Bu kesinlikleri edinmenin yolu Locke' un yaklaşımıyla birlikte önemli bir değişim geçirmiştir. Doğru bilginin yolu artık tımdengelimle ilişkilendirilmemektedir. Bunun yerine bilgi deney ve gözleme dayanan tümevarımla sınırlandırılmaktadır. Buna göre izlenecek yol, kavram ve ilkelere fenomenlere değil, fenomenlerden kavram ve ilkelere gitmek olmuştur. Bu yaklaşımı benimseyen David Hume'da Locke gibi akıl ve idrakimizle, deneyin yardımı olmaksızın, gerçek varlık ve olgular hakkında hiçbir zaman bir çıkarsama yapamayacağımızı düşünmektedir. Bu tür felsefe metafizik olduğu için olgusalılığı önemseyen Aydınlanma düşünürü açısından pek geçerliliği olmayan bir tavır olarak görülmektedir.

Bütün 17. ve 18. yüzyıl filozoflarının felsefelerini oluştururken Newton'dan etkilendiğini söylemek pek abartı olmaz. Bu etkiyi meydana getiren yaklaşım ise olguların dikkatle gözlenmesi, onlara gerekli sadakatın gösterilmesi, olguların tevazu ile kabulü, olgularla desteklenmeyen teorilerin reddidir (Hazard, 1999: 333). Hume "sağlam ilim" olarak kabul ettiği Newton'un bu yaklaşımı üzerinden "insan tabiatının ilmi"ni kurabileceğine inanmıştır. Hume'un gözlediği Newton, doğrudan ve yalnızca doğrulanabilir olan sebepleri aramakta ve tecrübenin kontrolünden uzak kalan her türlü varsayımdan kaçınılmaktaydı (Yayla, 2003: 52).

Rasyonalist felsefi zeminin metafizik betimlemelerinin yaşam alanında bize katkı sunmadığına inanan Hume, rahat ve açık felsefe olarak adlandırdığı yaklaşımın gündelik yaşamın içine daha çok girmesinden dolayı övgüye layık olduğunu, anlaşılması güç felsefenin ise iş ve eyleme girişmeyecek bir anlayışa dayandığı için geçici olduğunu belirtir. Hume eleştirdiği bu soyut felsefenin insanın anlama yetisinin ulaşamayacağı alanlara girdiğini ve tam anlamıyla bilim olmadığını düşünür. İşte Hume bilgi edinmeyi karışık soruların kökünden kurtararak insanın anlama yetisinin doğal yapısına ciddi bir soruşturma ile girmek gücünün ve yeteneklerinin kesin bir analizi ile onun böyle belirsiz ve karışık konulara hiç uygun olmadığını göstermeye çalışacağını söyler (Hume, 1976: 4-9). Onun burada belirsizlik ve karmaşıklık olarak nitelediği sorular şüphesiz metafizik sorulardır. Hume, ilk prensipler ve özler gibi sorunlarla uğraşmak yerine bilgimizi olgusal alana yönlendirmek için deneyi aşan bilgilerden ayıklanmış teorik bir zemin oluşturmaya çalışmıştır. Bu çabanın temelinde ise bilincimizin metafizik konuları asla çözemeyeceği inancı yatmaktadır. Bundan dolayı onun epistemolojisinde duyum Locke'a göre daha merkezi bir yer teşkil eder. Şüphesiz ki bu duyum'un merkeziliği evrensel bilgiyi elde etme endişesi ile ilişkilidir.

Hume, imgelem veya belleğin algıları taklit edebileceğini fakat ne kadar canlı olursa olsun en sönük duyumdan daha aşağı kalacağını söyler. O, burada zihnin algılarını düşünce ya da idealar³ ve izlenimler olarak ikiye ayırır. Daha az güçlü ve canlı olanlar düşünceler ya da idealar. İzlenim ise daha canlı algılardır. Düşünmenin tüm malzemesi işte bu ikisidir. Yani bütün idealarımız ya da zayıf algılarımız, izlenimlerimizin veya canlı algılarımızın kopyalarıdır. Hume, eğer biz herhangi bir nesne ile ilgili duyum tecrübesi yaşamamış isek onun hakkında bilgimizin olamayacağını söyler. Bizdeki tüm fikirler zihne bir

³Locke da "ide" olarak kullandığımız kavram Hume da "idea" olarak geçmektedir.

ideanın girebileceği tek yolla, fiilen yaşadığımız bir duygu ve duyum ile tanıtılmışlardır. Ona göre idealer arasında benzerlik, zamanda ya da yerde yakınlık, ve neden veya etki zihninin ortak işlevleridir (Hume, 1976: 14-18).

Hume, insan aklı ile ilgili soruşturmaları idea ilişkileri ve olgu sorunları olarak ayırdıktan sonra geometri, cebir, aritmetik gibi sezgi ya da tanıtlama yoluyla kesin olan ifadeleri idea ilişkileri olarak nitelendirir ve bunların düşüncenin işlenmesi ile doğrulanabileceğini söyler. Fakat Hume olgu sorunlarının doğrulanamayacağını ve idea ilişkileri gibi aynı yapıda olmadığını düşünür. Peki, bu olgu ilişkilerini biz nasıl bilebiliriz? Hume için bu yapının bilinme yolu tecrübedir. Hume, bizim dış dünya ile ilgili bilgimizin belirli nesnelere sürekli olarak birbirine bağlı olduklarını gördüğümüz için alışkanlıktan dolayı belirli ilkeler ortaya koyduğumuzu söyler. Onun burada gelmek istediği nokta gözlemin ve tecrübenin yardımı olmaksızın herhangi bir şey anlayamayacağımız, yorumlayamayacağımız düşüncesidir. O halde alışkanlığımızın etkilemesi olmasa bellek ve duyulara dolaysız gelenin ötesinde her olgu sorunu konusunda tümüyle cahil olurduk (Hume, 1976: 21-39).

Görüldüğü gibi Hume nedenselliğin a priori olmadığını göstererek mantıksal genellemeleri saf dışı bırakmak istemektedir. Dış dünya ile ilgili bilgimizde algılarımızın ötesine geçip, ona doğrudan erişme gibi bir olanağımızın olduğuna inanmayan Hume için rasyonalist temelli bu metafizik varsayımlar sadece yanılıdır.

Hume'un yapmaya çalıştığı şey, gerçekliğe, deneyimin olgularına karşı kökten bir biçimde yeni olan bir saygı telkin etmek ve dünya ile ilgili, deneyimin olgularına dayanmayan her tür konuşmanın önüne geçmektir. Bunun için o, tamamen zihninin yapısını araştırmanın, laboratuvar deneyine bağlı olmayan yeni birtakım yolları bulunduğunu göstermeye çalışır. O, bizim kendilerine açıklıkla inandığımız şeylerden büyük bir çoğunluğunun doğruluğunu kanıtlayabileceğimiz varsayımının yanılısına olduğunu düşünür. Bu nedenle, büyük metafizik sistemler kurma düşüncesine de şiddetle karşı çıkar. Hume'a göre eğer güneşin yarın doğacağından bile, tümüyle emin olamıyorsak, bir bütün olarak evren ve onun kökeniyle ilgili doğruları nasıl olur da ispatlayabiliriz? (Magee, 2001: 154-155). Hume'un bu yaklaşımı aynı zamanda Kant'ı dogmatik uykudan uyandıran sorudur. Kant, Hume'un nedensellik bağlantısına itirazını ve alışkanlıklara dayalı açıklamasını metafiziğe yapılmış eleştiri anlamında dönüm noktası olarak değerlendirir. O, Hume'un aklın, a priori olarak ve kavramlardan hareket ederek böyle bir bağlantılılığı düşünebilmesinin tamamen olanaksız olduğunu karşı çıkılamayacak şekilde kanıtladığını savunur (Kant, 2002: 5).

Hume aklın sınırlarını göstermeye çalışırken, aklı entelektüel faaliyetlerinden dışlamayı düşünmemiştir. Asıl yapmak istediği, bilimsel çalışma alanlarında ilerlemek için yararlanılabilecek/izlenebilecek yolun bulunabilmesi, olguların açıklanabilmesi ve tahlil edilebilmesidir. Bu nedenle Hume, aklın sınırlılığını kabul ederek deneyim ve gözlemi öne çıkarmıştır (Yayla, 2003: 54). Hume'un bu yaklaşımını Diderot'ta da görmek mümkündür. Ona göre de aklın ve duyuların almadığı, dolayısıyla bilinemeyecek bir konuda tartışmak boşunadır. Günlük hayatın sorunları ve görüp, gözlemleyip, kontrol edilebilecek şeyler dururken, doğa üstü şeylerin içerisinde kaybolan insan, üstüne üstlük bu meseleler için kan akıtmakta, vahşet uygulamaktadır (Diderot, 1984: 112-114). O halde diyebiliriz ki 18. yüzyıl düşünürleri metafizik inançlardan kurtulmak için fenomenlerden yola çıkarak epistemoloji oluşturmaya, bilimci refleksiyonla olgusalılık temelinde bilgiyi inşa etmeye çalışmışlardır. Onların bu çabasının temelinde ise olgusalığa dayalı epistemolojik kurgunun evrensel, mutlak bilgiyi verebilme gücü olduğuna dair inançlarıdır.

Bundan dolayı Hume, aklın rolünü sorgulamanın yolunu açmış, gerçekte aklın tek başına gerçek bilgiyi yakalamaya muktedir olmadığını göstermeye çalışmıştır. Hume, inanç ve eylemlerimizin, akılcı yöntem ile akla uygun veya makul olduğunu kanıtlayamayacağımızı göstermeye çalışır. Hume'a göre hiçbir eylem veya inanç sadece akıl ile haklılaştırılmaz. Hume, aklın geleneksel anlamda insan yaşamında belirleyici olmadığını, akılcılığın ve gerçek hümanizmin ne olduğunu tüm canlıları inceleyerek anlayabileceğimizi düşünür. İnsana dair her şeyin natüralist, bilimsel incelemeye konu olması gerektiğini kabul eder (Stroud, 1977: 14).

Görülmektedir ki Aydınlanma düşünürleri bilimin olgusalılıkla olan ilişkisini ve bunun bilgiye evrilme sürecini felsefi düşünceye uyarlamaya çalışmışlar, metafiziğe yol açmamak için alanı sadece olgusalılıkla sınırlamak gerektiğine inanmışlardır. Dolayısıyla metafizik içeriklerle oluşturulmuş "akıl" 18. yüzyıl aydınlanması için mesafe alınan bir kavramdır. Şüphesiz düşünürlerin metafizikten kastı 17. yüzyıl epistemolojisinin soyutlamaları ile birlikte dini, ahlaki bütün sistemleridir. Akıl, 17. yüzyılda bütün hakiki bilginin kurulduğu tek varlığa tekabül eden bir kavram iken artık 18. yüzyılda ortak duyu anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamda yine merkezi bir yer teşkil etmeye devam etmiş ve Aydınlanma refleksiyonunun simgesi olarak kalmıştır. Aydınlanma düşünürleri aklın içerisinde konumlandığını düşündükleri her türlü inanca mesafe alarak olguların ışığında yeniden aklı içeriklendirmeye çalışmışlardır.

Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi 17. yüzyılın önde gelen düşünürleri için "akıl", ebedi doğruluk alanı olduğu için, insan aklını kullandığında doğrudan Tanrısal özden pay almakta, böylece de bilgileriyle duyular üstü bir doğruluğa ulaşmaktadır. Aydınlanma düşünürü ise "akıl" a hiç de doğuştan idelerin, deneyden önce gelen bilgilerin içinde olduğu ve bize şeylerin mutlak özünü açacak bir alan olarak bakmaz. Akla geçmişten kalan bir miras olarak değil, bir edinim ve kazanım olarak bakılır. Onun işlevi bilgi edinmede, eylem ilkeleri edinmede ortaya çıkar ve bir kazanım olarak onun duyular üstüne yönelmek gibi bir keyfi tutumu olamaz. 18. yüzyıl ile birlikte akıl, içinde doğruluğun bir ziynet eşyası gibi özenle ve güvenle saklandığı bir düşünce hazinesi, bir banka kasası değil, doğruluğun keşfine, belirlenmesine ve pekiştirilmesine götürecektir olan düşünme gücüdür. Cassirer' e göre 18. yüzyılın bütün düşünürleri akıllı bu anlamda ele alır. Akıl ne sadece olgulara dayalı gerçeğe, basit tecrübe verilerine, ne de vahiy, gelenek veya otorite kanıtına referans verir. Akıl, gözlem ile birlikte hakikat kazancı için bir kolaylıktır (Cassirer, 1951: 13-14).

Alain Touraine, Hume'da belirginleşen bu Aydınlanmacı anlayışın insanın özgürlüğünün, aklın zaferinde ve inançların yıkımında olduğuna inandığını belirtir. Ona göre bu yaklaşım insanı doğaya hapseder ve insanın birliğine ilişkin her tür ilkeyi zorunlu olarak yok ederek "ben" i, belli bir nedene bağlı olarak, salt bir yanılısma ve bir sahte bilince indirger (Touraine, 2004: 63). Bu sahte bilinç geçmişten gelen tüm bilgiye mesafe alınabileceğini, zihindeki tüm bilgi birikimini bir anda bertaraf edebileceğini hatta zihnin, bilginin imkânı ve sınırı ile ilgili tüm faaliyetini çözebileceğine inanmaktadır. Evrensel, nesnel bakışın sonucu olan bu yaklaşım 17. yüzyıl düşünürleri ile oldukça benzerlik taşımaktadır.

b- Rasyonel ve Ampirik Epistemolojik Kurgunun Uzlaştırılma Çabası

Yeniçağ felsefesi de kendisinden önceki ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlara eleştiri getirerek kendi paradigmasını ortaya koymuştur. Bu paradigmanın en önemli unsurları evrensellik, genel-geçerlilik ve kesinlik olarak sıralanabilir. Dikkati çekmek istediğimiz nokta ise aynı refleksiyonun Aydınlanma düşüncesinde de devam ettiğidir. Bizim bu tezimizi güçlendirecek yorumlardan birisi Betül Çotuksöken'e aittir. Ona göre nesnellik arayışını, felsefi söyleminin asıl amacı yapan, metafiziğe sınırlar getiren, yepyeni bir metafizik tasarımına ulaşan Kant'tır. Ona göre Kant, alan metafiziklerine yani rasyonel teoloji, rasyonel kozmoloji, rasyonel psikoloji olarak nitelediği metafizik tutumlara savaş açmıştır (Çotuksöken, 1998: 67). Bu savaşın sebebi ise aklın deneyim sınırlarının ötesine geçerek aklın bulanıklık ve çelişki içine düşmesidir (Kant, 1993: 17). O halde diyebiliriz ki 17. yüzyıl rasyonalist filozofları ile 18. yüzyıl filozofları arasında bilginin kaynağı, sınırı konusunda farklılık olsa da her iki yüzyıl düşünürlerinin temel amacı nesnel, evrensel bilgiyi bulmaktır. Yani "en nesnel bilgi nasıl bir epistemolojik kurgu ile kurulur" endişesi her iki dönemin ortak yönünü ifade eder. İşte Çotuksöken de bu soruna en kapsamlı çözümü Kant'ın bulduğunu düşünmektedir. Peki, Kant rasyonel epistemoloji yerine nasıl bir teorik zemin ortaya koyarak nesnel bir epistemolojik zemin oluşturma çabası içerisine girmiştir?

Descartes'ın öncülüğündeki rasyonalist geleneğe düşünmenin şartlarının bizde verili olduğuna inanılmakta idi. Fakat Kant bu noktada rasyonalistlerden ayrılır ve düşünmenin şartlarının tümünün bizde verili olmadığını, aksine verili şartların yanı sıra edinmemiz gerekenler olduğunu da söyler. Böylece Kant, Descartes'ın oluşturduğu paradigmanın akıl tanımını da değişime uğratmıştır. Buna göre tek başına bilgiyi kuran akıl değildir. Nasıl oluyor da siz görünenin ardındaki hakkında fikir yürütüyorsunuz? sorusunu Kant Yeniçağ filozoflarının da dâhil olduğu bütün metafizikçilere sorabilir. İnsan bu soruyu sormadan önce neyi, nasıl, ne kadar bilebileceğini araştırmalıdır. Yani başka herhangi bir araştırmaya girmeden önce neyi bilebileceğimizi bilmemiz gerekir? Buradan anlıyoruz ki Kant, akli kritik etmeden kullanmayı eleştirmektedir. Ona göre eğer biz akli kritik etmezsek metafizikçilerin aynı dünyayı, aynı veriler üzerinden farklı yorumlaması gibi sürekli çelişkilere düşeriz.

Kant, kesin ve genel-geçer bilgiye ulaşmak için aklın bilgiyi kurarken nasıl çalıştığını bilmek istemektedir. Bunun yanı sıra o, salt akıldan çıkarak, yani yalnızca kavramlarla oluşturulan mantıksal işlemler aracılığıyla, varoluş veya gerçek şeylerin nedensel bağıntısına ait herhangi bir şeyi belirlemenin imkânsız olduğuna inanır. Ona göre varoluş, akıl ile kanıtlanamazdı (Altuğ, 1995: 10). Bu eleştirilerden sonra o, evrensellik, kesinlik ve genel geçerliliği olgusal olan ile sınırlayıp bilgimizi sadece bununla ilişkilendirmenin teorik zeminini ortaya koymaya çalışacaktır.

Kant, rasyonalistlerin bütün bilme eylemini yalnızca akıl ile ilişkilendirmelerini eleştirerek "Platon'un Güvercini" örneğini vermektedir. Güvercin uçarken havanın rezistansını hissediyor ve "ah şu hava direnci olmasa ne güzel uçacağım" diyor. Kant'a göre insan da aynı durumdadır. İnsanda diyor ki "ah şu tecrübenin sınırlarından kurtulsam ne güzel daha iyi, daha saf, daha yüce şeyleri bileceğim". Oysa nasıl ki güvercinin uçmasını sağlayan şey havaysa bizim de bir şey bilmemizi sağlayan şey tecrübedir. Tecrübeden kurtulsak yükselmek yerine düşeriz (Kant, 1993: 40). O halde sırf tecrübe bizim bilmemiz için yeterlidir, diyebilir miyiz?

Kant'a göre duyularımızı kısmen kendiliklerinden etkileyen nesnelere temsiller meydana getirmese ve kısmen de anlama yetimizin bu temsilleri kıyaslama ve onları birleştirmek ve ayırmak suretiyle duysal izlenimlerin oluşturduğu ham maddeyi nesnelere deneyim adı verilen bilgisine dönüştürecek etkinliğine yol açmasaydı bilme yetimiz harekete geçemezdi (Yeşilçayır, 2015: 3). O halde tüm bilgilerimizin deneyim ile başladığı konusunda hiçbir kuşku olamaz, ama tüm bilgimizin deneyim ile başlamasına karşın, bundan tümünün de deneyimden doğduğu sonucu çıkmaz (Kant, 1993: 37-38). Buradaki ince nokta tüm bilgimizin olgusal alan ile ilişkili olarak başlamasıdır. Fakat sadece bu olgusalılık mı bilincimizi yönlendirir? Bilgi sadece dış dünya ile etkileşim sonucunu elde edilir?

Aposteriori bilginin yanında a priori bilginin var olduğunu ve deneyimle elde edilen bilgiden ayrı olarak kendisine ait bir işleyişi olan a priori bilginin varlığına inanan Kant a priori bilginin olmadığını söylemenin aklın olmadığını akıl yoluyla kanıtlamak istemek gibi bir şey olduğunu belirtir (Kant, 1994: 12). Ona göre eğer görümüz, şeyleri kendi başlarına oldukları gibi tasarımılayacak türden olsaydı, o zaman, a priori görü diye bir şey olmazdı ve görü hep deneysel olurdu (Kant, 1995: 31).

"Her bilgi tecrübeyle başlar" bu ne demektir? Aynı zamanda a priori bilginin imkânından bahseden için bu bir çelişki değil midir? Aliye Kovanlıkaya'ya göre eğer tecrübenin statüsünü değiştirip tecrübe edileni tecrübe edenin kurgusu haline getirirsek Kant için bu mümkündür. Yani herhangi bir eşyayı sentezleyip üretirken kendimden bir şey katıyorsam bu eşya hakkında bir takım a priori bilgilere sahip olabiliyim (Kovanlıkaya, 2012: 20).

Kant özne ile nesne arasındaki bilgi ilişkisinde belirleyici olan rolü, bilginin a priori yanını araştıran bilgi kuramının merkezine aldığı özneye vermiştir. Buna değinen Deleuze Kant'ın akıl ve duyu yetisine sahip olan insanın, varlığın belirleniminde, yani bir fenomenin meydana gelişinin koşullarını belirleyen ve kuran özneye dönüştüğünü belirtir (Deleuze, 2007: 21). Böylece insana ait olan her şey aklın tamamen kendi işlevselliği içerisinde, karşısında bulduğu bir içeriği işleminin ürünleri olur (Öztürk, 2015: 125-126). Nesne öznenin gücü dâhilinde mevcudiyete gelmektedir. Kant bu şekliyle hakikati ontolojik açıdan değil epistemolojik açıdan ele almıştır. Hakikatin kurucusu aşkınsal özellikteki bilince sahip olan rasyonel özne olmuştur.

Zihnin yalnızca kendi dışındaki nesnelere uyduğu kabul edilirse tikelin bilgisinin ötesine geçilemeyeceğine inanan Kant evrensel bilgiyi yakalamak için yeni bir hipotez olarak nesnelere zihnin yapısına uyduğunu düşünür. Şu halde biz dış dünyadaki olayları a priori koşullarımıza uydukları zaman bilebiliriz. Yani zihnin deneyimden gelen malzemeye duyarlık ve anlama yetisinin yapısı tarafından belirlenen kendi bilgi formlarını empoze etmesiyle bilebiliriz. Buradan anlıyoruz ki Kant için deneyimin oluşması ancak zihnin formları ile mümkündür. Bu yaklaşımıyla Kant tıpkı Descartes gibi zihnin doğa ve tarihe ait tüm belirlenimlerden bağımsız ve özerk olabileceğini düşünmüştür.

Kant'a göre bir nesnenin tasarım yetisi üzerindeki etkisi, o nesne tarafından etkilenmekte olduğumuz sürece, duyum'dur. Kendini duyum yoluyla nesne ile ilişkilendiren görüye, ampirik görü adı verilir. Ampirik bir görünümün belirlenmemiş nesnesine ise fenomen denilmektedir (Kant, 1993: 52). Bunun yanı sıra duysal görünümüleri, varlığa getiren bilincin sentezi dışında kalan bir şey vardır. Kant, buna "kendinde varlık" ya da akledilebilir varlık (Noumenon) adını vermektedir (Kant, 1993: 160).

Klasik felsefede bir olgu olması bağlamında fenomen; görünüş, görünür olgu anlamlarına gelmektedir. Kant ise bunu değiştirerek fenomeni beliriş olarak nitelendirmiştir. Böylece "Ayrıştırıcı", "görünüş-öz" çiftinin yerine ilk defa Kant birleştirici "beliriş-anlam" çiftini koymuştur. Fenomen bu şekliyle öznenin deneyimleyebilirliğine indirgenmiştir. Fenomenin karşısında kendinde saf olan şey numen ise bilinebilir değildir ve bilgi araştırmasında göz önünde bulundurulmaz. Burada asıl önemli olan Kant'ın insana yönelik anlamlandırmasında insana farklı bir boyut kazandırmasıdır. Artık özne kurucudur, belirenin ona belirlediği koşulların kurucusudur. Bu özne aşkınsal öznedir, o herhangi bir şeyin belirlediği koşulların hepsinin birliğidir (Deleuze, 2007: 25-26). Allen Wood'un ifadesiyle Kant'ın öznesi artık hem en tekil hem de en tümel olabilen ve aynı zamanda, kendisini başkası kılabilecek bir terimdir (Wood, 2005: 33).

Kant'a göre şeyler, bizim dışımızda bulunan duyu nesnelere olarak bize verilir; ne var ki, onların kendi başlarına ne oldukları konusunda bilgi sahibi değiliz, sadece görünüşlerini, yani duyularımızı uyararak bizde etkide bulunan tasarımları biliyoruz. Ona göre bizim dışımızda cisimler bulunmaktadır, yani kendi başlarına ne oldukları bakımından tamamıyla bilgimizin dışında kalmakla birlikte, duysallığımızı etkilemelerinin bize sağladığı tasarımları aracılığıyla bildiğimiz şeyler vardır; biz bunlara cisim adını veririz ki bu sözcük sadece, bizce bilinmeyen ama buna rağmen gerçek olan nesnenin görünüşü anlamına gelir (Kant, 1995: 38). O halde biz sadece duyumlayabildiğimiz ve bilincimizde işleyebildiğimiz alanı mı anlamlandırabileceğiz? Varlığın sınırlarını buna göre mi çizeceğiz? Kant'ın bu belirlemesinin temel noktası duyularımızın bize nesnelere kendi başlarına bilmemizi sağlayamadığını göstermektir. Dolayısıyla metafizik alana ait herhangi bir yargıda bulunmanın önünü kapatmaya çalışmıştır. Kant burada bilinci sadece olgusal alana hapsederek ontolojiyi bu merkezden hareketle kurgulamaya başlayacaktır. Kanaatimizce o, eleştirdiği

Descartes'ın yaklaşımıyla aynı noktaya gelmiştir. Yani bilinçten hareketle, epistemolojik temeller üzerinden varlığı sınıflandırıp anlamlandıracaktır. Kant'ın görünenin ötesinde kendinde şeyler olduğu kabulü de eleştirdiği rasyonel epistemolojiye kendisinin de düştüğünün göstergesidir.

Sonuç

Kant'ın öncülüğündeki Aydınlanma düşünürlerinin kurguladığı epistemolojik yaklaşım pozitif düşünce ile rasyonel düşünce arasında gerçek senteze ulaşırsa aralarında asla bir zıtlık olmayacağına inanmışlardır. Bu anlayışa göre düşünme kendini fenomenlere bırakmalı ve yeni olanı fenomenlerde aramalıdır. Onlar böylelikle gerçek süje ve obje bağıntısına, doğruluk ve gerçeklik arasındaki uygun bağıntıya ulaşacaklarını düşünmüşlerdir. Fakat bu tavır Aydınlanma düşünürlerini yaşama yöneltme, yaşamın içerisine girip bütün unsurları değerlendirerek "anlama" deneyimini gerçekleştirmenin yerine sadece bilinçte bilmenin nasıl gerçekleştiği gibi yaşamdan kopuk bir epistemolojiye sürüklemiştir. Bunu eleştiren Dilthey'a göre "Locke, Hume ve Kant'ın tasarladıkları bilen öznenin (süje) damarlarında hiç de gerçek kan dolaşmaz; tersine bu öznenin damarlarında katkısız bir düşünme etkinliği sayılan akılın imbiikten geçirilmiş/arındırılmış özsuyu dolaşır" (Dilthey, 1999: 17).

18. yüzyılın Aydınlanma düşünürleri 17. yüzyıl düşünürlerini metafiziğe düştükleri için eleştirmiş olsalarda kendilerinin de metafizik sistem kurma hevesleri olduğu rahatlıkla görülmektedir. Bunun yanı sıra evrensel, kesin, nesnel bilginin peşinde koşmaları bakımından da birbirlerine benzemektedirler. Bu noktaya değinen Adorno ve Horkheimer'e göre Aydınlanma başlangıcından bu yana yalnızca birlik çerçevesinde kavranabilen olayları ya da varlıkları dikkate almıştır. İdeali bütün her şeyin çıktığı ve her bir şeyin izinden gittiği bir sistemdir. Aydınlanmanın rasyonalist ve ampirik çeşitlenmeleri bu sistem içinde birbirinden farklı değildir (Adorno-Horkheimer, 2010: 23).

Aydınlanma düşünürleri her ne kadar kendilerini 17. yüzyıl epistemolojisinden farklı konumlandırmaya çalışmış olsalar bile son tahlilde bütün bilme etkinliğini öznenin tasarrufuna bırakmıştır. Gerçekliği çözümlenmenin yolunu yine bilince yüklemiş olmaları bunun göstergesidir. Yani bu düşünürler epistemolojilerini pür zihinsel tasarım altına sokulmuş olan olgudan yola çıkarak açıklamaya çalışmışlardır. Bu, bilmenin diyalojik boyutunu atlayarak Heidegger'in dediği gibi varlığı unutturacak, örtülü durumda bırakacak bir tutumdur. Yapılması gereken şey özne tarafından tasarlanan açıklayıcı özelliğe sahip düşünmenin yerine varlığın kendisince olağatırılan ve bu nedenle de varlığı dinleyen düşünme tavrının geliştirilmesidir (Heidegger, 1994: 13).

KAYNAKÇA

- ALTUĞ, Taylan (1995). "Önyazı: Yargı ve Bilinç", *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, İstanbul: Payel Yayınları.
- ADORNO, Theodor W.-Horkheimer, Max (2010). *Aydınlanmanın Dişalektiği*, çev. Nihat Ülner-Elif Öztarhan Karadoğan, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- CASSIRER, Ernst (1951). *The Philosophy of the Enlightenment*, The Beacon Press.
- CEVİZCİ, Ahmet (2011). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül (1998). *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- DELEUZE, Gilles (2007). *Kant Üzerine Dört Ders*, çev. Ulus Baker, Ankara: Öteki Yayınevi.
- DESCARTES, Rene (1966). *Tabiat İşığı İle Hakikati Arama*, çev. Mehmet Karasan, MEB. Yayınları.
- DESCARTES, Rene (2007). *Meditasyonlar*, çev. İsmet Birkan, Ankara: Bilgesu Yayınları.
- DIDEROT, Denis (1984). *Felsefe Konuşmaları*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- DILTHEY, Wilhelm (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- GAY, Peter (1964). *The Party of Humanity: Essays on the French Enlightenment*, Alfred A. Knopf, New York.
- HAZARD, Paul (1999). *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- HEIDEGGER, Martin (1994). *Metafizik Nedir?*, çev. Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- HUME, David (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Oruç Aruoba, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- KANT, Immanuel (1993). *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- KANT, Immanuel (1994). *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İonna Kuçuradi-Ülker Gökberk-Fusun Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- KANT, Immanuel (1995). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, çev. İonna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- KOVANLIKAYA, Aliye (2012). "Kant'ın Metafizik Eleştirisi", *Kant Sonrası Metafizik Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 11-45.
- LOCKE, John (1996). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- LOCKE, John (1999). *Tabiat Kanunları Üzerine Denemeler*, çev. İsmail Çetin, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- MAGEE, Bryan (2001). *Büyük Filozoflar: Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- RORTY, Richard (2006). *Felsefe ve Doğanın Aynası*, çev. Funda Günsoy Kaya, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- SCHOOLS, Peter A. (1989). *Descartes and the Enlightenment*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- STROUD, Barry (1977). *Hume*, London: Routledge&Kegan.
- TOURAINÉ, Alain (2004). *Modernliğin Eleştirisi*, çev. Hülya Tufan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ümit (2005). "Saf Aklın Eleştirisinin Örtülü Bir Kavramı Olarak "çeşitlilik": Transandantal Dedüksiyonları Anlamak İçin Bir İpucu", *Felsefe Dünyası*, s. 125-149.
- YAYLA, Atilla (2003). *Liberalizm*, İstanbul: Plato Film Yayınları.
- YEŞİLÇAYIR, Celal (2015). "Kant'ın Barış Felsefesinin Özgünlüğü ve Günümüze Yansımaları", *Doktora Tezi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- WOOD, Allen (2005). *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Dost Kitabevi, Ankara.
- ZEITLIN, Irwing W. (2002). "Aydınlanma: Felsefi Temeller", çev. Mustafa Tekin, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.229-235.
- ZELYUT, Solmaz (2003). *Dört Adalı*, İstanbul: Paradigma Yayınları.